

“ԼԻԱԿԱՏԱՐ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ  
ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՈՒԻ  
ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԵԱՄԲ 562 ԼԵԶՈՒՆԵՐԻ”

Ն Ե Ր Ա Վ Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

ՀՐԱԶԵԱՑ ԱՃԱՌԵԱՆ — ԵՐԵՒԱՆ — 1955, էջ 655

Գրքին երկրորդ մասը նուիրուած է լեզուներու դասակարգման:

Բ. — Լեզուներու Դասակարգութիւնը: — Հետեւեալ ստորաբաժանումները ունի. — 1) Լեզուներու ցեղակցութիւնը, 2) Հնդեւրոպական ընտանիք, 3) Ամական ընտանիք, 4) Քամեան ընտանիք, 5) Ափրիկեան ընտանիք, 6) Աւստրական ընտանիք, 7) Տրալիտեան ընտանիք, 8) Անդամական ընտանիք, 9) Չին-Թիպեթական ընտանիք, 10) Ուկրո-Ֆիննական ընտանիք, 11) Կովկասեան ընտանիք, 12) Ալթայական ընտանիք, 13) Ժափոներէն և Քորէայերէն, 14) Այնու, 15) Գերհրախային կամ հնասիական լեզուներ, 16) Ամերիկեան լեզուներ, 17) Աւստրալիկեան լեզուներ, 18) Անյայտ լեզուներ, 19) Լեզուներու վիճակագրութիւնը և դասակարգումը, 20) Լեզուաընտանիքներու բնորոշումը, 21) Նախալեզուներու վերականգնումը, 22) Ընդհանուր նախալեզու:

1) Լեզուներու ցեղակցութիւնը: — Եթէ բազմատեղ ֆրանսերէնը խաղերէնի, սպաներէնի, բորթուկալերէնի, սուամներէնի, բրովանսալի և ռումանշի հետ, պիտի տեսնենք որ այդ լեզուներու բոլոր բառերն ալ իրարու չափազանց նման են: Օրինակ մը պիտի բաւէր այդ նմանութիւնը ակնիբեզարանելու: Այսպէս, «Աստուած այնպէս սիրեց աշխարհը, որ իր միաձին որդին տուաւ և հատուածը՝ վերայիցեալ լեզուներով: —

Ֆրանսերէն. — Dieu a de telle manière aimé le monde, qu'il a donné son fils unique.

Իտալերէն. — Iddio ha tanto amato il mondo, che ha dato il suo unigenito figliuolo.

Ապաներէն. — De tal manera amo Dios al mundo, que ha dado á su hijo unigenito.

Բորթուկալերէն. — Deus amou o mundo de tal maneira, que deu o seu filho unigenito.  
Ռումանշ. — Deis ha tant amâ il muond, ch'il ha det seis unigenit figl.

Ռուսներէն. — Dumnezu iubi lumea atât de mult, încât dete pe fiul seu unul născut.

Ի՞նչ է այս զարմանալի նմանութեան պատճառը: Պատմութիւնը կը լուսարանէ մեզ այս սոնչութեամբ: Հռովմէացիներու նուաճումով, լատիներէնը մտաւ Իտալիա, Գաղղիա, Ուկրաինա, Ռումանիա, Բորթուկալ, Բրովանս, և այդ երկիրներէն իւրաքանչիւրին մէջ անկախաբար և հնազանդ փոփոխուելով, առաջ բերաւ այդ լեզուները: Ուրեմն ֆրանսերէնը, իտալերէնը, սպաներէնը, բորթուկալերէնը, սուամներէնը, ռումանշը և բրովանսալը, որոնք այսօր իրրեք անշատ և անկախ լեզուներ գոյութիւն ունին, հռովմէացիներէն առաջ չկային: Անոնք ուշ ժամանակ յառաջացած լեզուներ են, ծագած միեւնոյն մօրէն՝ որ է լատիներէնը: Ահաւասիկ նոյն հատուածի լատիներէնը. — Sic dilexit Deus mundum, ut filium suum unigenitum daret. Նոյնպէս եթէ բազմատեղ գերմաներէնը, չուէտերէնը, նորվեկերէնը, դաներէնը, հոլանդերէնը և ֆրիզերէնը, կը տեսնենք որ այս լեզուներն ալ իրարու նման են և կը ծագին հին գերմաներէնէն: Ահաւասիկ նոյն օրինակը այդ լեզուներով: —

Գերմաներէն. — Also hat Gott die Welt geliebet, dass er seinen eingebornen Sohn gab.

Հոլանտերէն. — Alzoo lief heeft God de wereld gahad, det hij zijnen eeniggeboeren zoon gegeven heeft.

Ֆրիզերէն. — God hat de wrâld sa lleave, det hy syn ienichstberne soan jown hat.

Պանիերէն. — Saaledes elskede gud Verden, at han gav sin son den enbaarne.

Նորվեկերէն. — Saa har gud elsket verden, at han gav sin son den enbaarne.

Շուէտերէն. — Så älskade gud världen, att han utgav sin enföolde son.

Իսլանտերէն. — Svo elskaði guð heimin, að hann gaf son sinn eingetinn.

Այժմ, եթէ բաղդատենք լատիններէնը, սլաւերէնը, կոթերէնը, իրլանտերէնը, հին յունարէնը, ալպաներէնը, լիթուաներէնը, հայերէնը, տանսկրիտերէնը և պարսկերէնը, պիտի տեսնենք որ այս լեզուներն ալ իրարու հետ ունին ակնբայս նմանութիւններ, թէև ոչ այնքան շեղտուած որքան վերոյիշեալները:

Ահաւաստիկ օրինակներ: —

1. — Մայր: — Ուանսկրիտերէն matār, զինտերէն mātār, հին պարսկերէն mātār, պահլաւերէն mat, պարսկերէն mādār, աֆղաներէն mor, յունարէն μάτηρ, μάτηρ, լատիներէն mater, հին բարձր գերմաներէն muoter, գերմաներէն mutter, հին սլաւոներէն mati, լիթուաներէն mótyna, լեթերէն mâte, Ֆին իրլանտերէն máthair, հին իսլանտերէն móðir, ալպաներէն motre և այլն:

2. — Տասն: — Ուանսկրիտերէն dāca, գնչուերէն desh, բուշերէն լասը, զինտերէն dasa, պահլաւերէն dah, քիւրտերէն deh, յունարէն δέκα, լատիներէն decem, կոթերէն taihun, հին բարձր գերմաներէն zēhan, գերմաներէն zeha, անգլերէն ten, հին սլաւոներէն deseti, լիթուաներէն dešimtis, հին իրլանտերէն deich, ալպաներէն djete:

3. — Դու: — Ուանսկրիտերէն tuvām, թոխարերէն tu, tuwo, զինտերէն tūm, tvām, tū, հին պարսկերէն tuvam, պարսկերէն tū, յունարէն τὺ, σὺ, ալպաներէն ti, լատիներէն tu, կոթերէն tu, հին բարձր գերմաներէն du, հին սլաւոներէն ty, լիթուաներէն tū, հին իրլանտերէն tū:

4. — Մեռնիլ: — Ուանսկրիտերէն mriya'te, զինտերէն miryeite, հին պարսկերէն amriya'ta, պահլաւերէն murtan, պարսկերէն murdan, լատիներէն morior, հին սլաւոներէն mreti, լիթուաներէն mir'ti, հին իրլանտերէն marb:

Նմանութիւններ նկատելի են ոչ միայն արմատներու և բառերու միջև, այլ նաև մասնիկներու, հոլովական և բայական վերջաւորութիւններու:

Ներկայ առաջին գէմքին համար: — Ուանսկրիտերէն a'dmi, լիթուաներէն édmī, հին սլաւոներէն jamī, յունարէն ἑδομαι, հայերէն ուսեմ, որոնք բոլորին մէջ կայ մ ձայնը:

Եթէ քննութեան ենթարկենք Միջերկրական շուրջ խօսուող լեզուները, ինչպէս ասորերէնը, փիւնիկերէնը, հրայերէնը, արաբերէնը, եթովպերէնը, և աւելի հետո՝ ասուրերէնը, բարեղոներէնը և քաղդերէնը, վերահասու կ'ըլլանք որ այս լեզուներն ալ սերտ նմանութիւններ կը ներկայացնեն իրարու հետ: Օրինակ մը այս լեզուներէն:

Հինգ: — Ասորերէն Hamesh, hamsha, արաբերէն hamsa, հրայերէն hamesh, փիւնիկերէն hmsh, սապայերէն hmsh, եթովպերէն hames, ասուրերէն hamshi:

Նմանութիւններու զանազան ձևեր կան: Իրօք, լեզուներու մէջ կան նաև պատահական նմանութիւններ: Որինակ, հայերէն Բուն բառը բուրգովի նման է չինարէն Բուն քանացած, քոտոս բառի հետ: Բայց այս նմանութիւնները կը սահմանափակուին միայն փոքրածիւ բառերու և ոչ թէ լեզուի ամբողջ խոսակցութեան մէջ, մինչև հոլովումը: Եւստրահումը, մասնիկները և բառակազմական մանր նրբութիւնները: Յեղակից կը կոչուին այն լեզուները, որոնք միեւնոյն ծագումը ունին: Գիտական բացատրութեամբ, լեզուներու ցեղակցութիւնը ըսելով կը հասկնանք այն պատմական իրողութիւնը, որով լեզու մը դարերու ընթացքին, ասորիանական փոփոխութիւններով անցած է վիճակէ մը ուրիշ վիճակի մը: Բոլոր այն մեծ ու փոքր լեզուները որոնք ցեղակից են, այսինքն միեւնոյն ծագումը ունին, կը կազմեն քննարկման մը Պատկերասրահը: Բացատրութեամբ, իւրաքանչիւր ընտանիք ունի իր նախամայրը, զոր կը կոչենք նախալեզու և որ բոլորին ծնունդ տուողն է: Արեւելեան նախամայր ծնած է մի քանի մայր լեզուներ, որոնք իրարու բաղդատմամբ կը կոչուին Բոյր լեզուներ: Այս քոյր լեզուները իրարմէ բաժնուելով և ապրիլով իրենց ուրոյն կեանքը, իրենց կարգին ծնունդ տուած են զանազան լեզուներու, որոնք նախորդներու հետ բաղդատելով կը կոչուին ճոր լեզուներ: Ասանկ, իրենց մէջ աճելով և զարգանալով, ծնած են բարբառներ և ենթաբարբառներ: Լեզուներու ցեղակցութեան ասորիանքը կարելի է պատկերացնել հետեւեալ աղբյուրով: —

- |      |         |                |
|------|---------|----------------|
| 1. — | ժողովրդ | Նախալեզու,     |
| 2. — |         | Մայր լեզու,    |
| 3. — |         | Նոր լեզուներ,  |
| 4. — |         | Բարբառներ,     |
| 5. — |         | Ենթաբարբառներ: |

Ներկայիս, իւրաքանչիւր լեզուախումբէն կենդանի են ենթաբարբառներ, բարբառներ և նոր լեզուներ: Մեռած՝ բայց գիրքերու մէջ կենդանի են տակաւին զանազան մայր լեզուներ: Իսկ նախալեզուն բոլորովին զուրկ է գոյութենէ և լեզուաբանութիւնն է, որ հնարաւորութեան սահմանին մէջ զայն կը վերականգնէ: Աշխարհի բոլոր լեզուները տակաւին քննութեան չեն ենթարկուած: Լեզուաբանները, առհասարակ եւրոպացիներ ըլլալով, բնականաբար շահագրգռուած պիտի ըլլային միայն եւրոպական՝ և իրենց լեզուներուն ցեղակից լեզուներով: Այս կէտը անհրաժեշտ է մանաւանդ ծանօթէն անծանօթին երթալու սկզբունքին: Ապա թէ ոչ, գիտութեան համար հիւրի և օտարի, մեծի և փոքրի, թոյլի կամ ուժեղի խորութիւնն չկայ: Ամենէն անկարեւոր թուող կէտն անգամ, գիտութեան համար յանկարծ չափազանց մեծ կարեւորութիւն կը ստանայ: Մինչև հիմա եղած քննութիւնները երևան հանած են միայն մի քանի լեզուական ընտանիք, իսկ մնացեալները կամ բնաւ և կամ ըստ կարեւորութեան չեն քննուած, ինչպէս՝ Ափրիկէի, Աւստրալիոյ և Ամերիկայի բնիկներու լեզուները. ուստի անոնք կը կազմեն անուանական խմբակցութիւններ: Մանրամասնութիւնները ձգելով յաջորդ գլուխներուն, հոս կը թուենք իսկական և անուանական ընտանիքները: —

Ա. — Հնդեւրոպական ընտանիք, որ կը տարածուի Իսլանտայէն սկսեալ, Միջերկրականի հիւսիսային եզրերքով, մինչև Հնդկաստանի ծայրը:

Բ. — Սեմական ընտանիք, որ կը տարածուի Եթովպիայէն սկսեալ, Միջերկրականի արեւելեան եզրերքով, մինչև Պարսկաստան:

Գ. — Քամեան ընտանիք, որ կը տարածուի ամբողջ հիւսիսային Ափրիկէի մէջ:

Դ. — Ափրիկեան ընտանիք, որ կը տարածուի Սահարայէն մինչև Ափրիկէի հարաւային ծայրը:

Ե. — Հնդեմոնոս եւ Բուսուէն (Ափրիկէի հարաւը):

Զ. — Աւստրական ընտանիք, որ կը սկսի Մալակասագար կղզիէն, և Հնդկաց ովկիանոսի կղզիներուն վրայէն կը հասնի մինչև Ովկիանիոյ ծայրը:

Է. — Տրավիտեան ընտանիք, Հնդկաստանի հարաւային մասին մէջ:

Ը. — Անդաման ընտանիք, Հնդկաստանի արեւելեան կողմը:

Թ. — Զին-Թիպեթական ընտանիք, Արեւելեան Ասիոյ մէջ:

Ժ. — Ակրո-Ֆիլինական ընտանիք, որ կը տարածուի Եւրոպայի միջին և հիւսիսային մասերուն՝ Ֆինլանտայի և Հունգարիոյ մէջ, մինչև Ուրալեան լեռներու ասիական մասը:

ԺԱ. — Կովկասեան ընտանիք, որ կը տարածուի Կովկասեան լեռնաշղթայի երկու երեսները:

ԺԲ. — Ալթայական ընտանիք, որ կը տարածուի Միջին Ասիոյ մէջ, Ուրալեան լեռներէն մինչև Քաղաքական ովկիանոսը:

ԺԳ. — Ճափոն-Քուրեական ընտանիք, որ կը տարածուի Նոյն երկրներուն մէջ:

ԺԴ. — Ալթու (Ճափոնի հիւսիսը և Սախալինի մէջ):

ԺԵ. — Դեհիլուսիսային կամ հնասիական լեզուներ, որոնք կը տարածուին Սիպերիոյ հիւսիս արեւելեան մասին մէջ:

ԺԶ. — Ամերիկեան լեզուներ (հիւսիսային և հարաւային Ամերիկայի բնիկներու լեզուներն են):

ԺԷ. — Աւստրալիական լեզուներ՝ Աւստրալիոյ մէջ:

Աստիճանէ զատ գոյութիւն ունին նաեւ առանձին լեզուներ, որոնք ոչ մէկ դասաւորութեան տակ կը մտնեն և կապ չունին որեւէ յայտնի լեզուի հետ, ինչպէս՝ պասկիբէնը, լիուրիբէնը, էպուսկիբէնը, նախահիլենական և փոքրասիական լեզուները՝ խալիբէնը, կոսալիբէնը, սուսիբէնը, էլամիբէնը և կանչութիբէնը: Նկատի ունենալով անցեալի մէջ խօսուող քաղաքիկ լեզուներու կորուստը, անկարելի չէ ենթադրել որ այս անյայտ լեզուները վերջին մնացորդներն են առանձին առանձին ընտանիքներուն, որոնք գոյութիւն ունեցած են չորսն մը և խօսուած թերեւ շատ ընդարձակ տարածութեան վրայ: Սակայն,

լեզուներու ցեղակցութիւնը չ'ենթադրեր անպայման մարդաբանական ցեղակցութիւն: Լեզուաբանին համար լեզուներու ցեղակցութիւնը կը Նշանակէ միայն այդ լեզուներու ծագման միութիւնը, անկախ ազգերու ծագման միութենէն:

2) Հնդեւրոպական ընտանիք: — Այս լեզուախումբը կը գրաւէ Իսլանտայէն սկսեալ մամուլը Եւրոպան՝ մինչև Հնդկաստանի ծայրը, նոր և նորագոյն գաղթականութիւններով կը լեցնէ արդէն Ամերիկան և Աւստրալիան, և կը սպառնայ կլանել նաև Աֆրիկէն:

Ռուսաստանը իբրև օրրան հնդեւրոպացիներու: — Մեզմէ մէկ զար տառք, գիտունները սկսան զբաղիլ այն հարցով թէ ո՞ր եղանակով է հնդեւրոպացիներու հայրենիքը: Ուզելով հիմնուիլ իբրև թէ բուն սկզբնաղբիւրին վրայ, քննեցին Զինա-Աւետան, որուն գլուխներէն մէկուն մէջ յիշատակուած են քանի մը աշխարհագրական անուններ: Ասկէ եղբայրացուցին թէ հնդեւրոպացիներու հայրենիքը կը գտնուի Հնդկաստանի հիւսիսային կողմը՝ Բամբիբի մէջ: Բամբիբ 5000 մէթր բարձրութեամբ լեռնադաշտ մըն է և ունի շատ ցուրտ կլիմայ: Աշխարհագրագէտները գտնելու կը կոչեն «աշխարհի կտուրը»: Համաձայն այս հին գիտուններուն, հնդեւրոպացիները ծագած են ուրեմն այդ լեռնաշխարհին մէջ, ահա՛ ու բազմացած, ապա գաղթած, մէկ կողմէն զէպի հարաւ՝ մինչև Հնդկաստանի ծայրը, իսկ միւս կողմէն գէպի արեմուտք՝ մինչև Իսլանտա, ապա՝ նոր Աշխարհ: Նոր գիտունները չեն ընդունիր այս կարծիքը: Զինա-Աւետան չէր կրնար երբեք յիշողութիւններ պահած ըլլալ այն հնագոյն շրջանի մասին՝ որ իրենցմէ 2000 տարի առաջ էր: Հնդեւրոպացիներու հայրենիքը գտնելու ապահովագոյն միջոցը իրենց լեզուն է, զոր վերանայնապէս են գիտունները: Այդ լեզուն չի պարունակիր անուններ հետեւեալ անասուններուն. — փիղ, առիւծ, վապ, յովազ, ուղթ, ռնդիլիւր, և ոչ ալ անունները հետեւեալ օրայտերուն. — բրինձ, ծախեղեղ, արմաւենի և այլն: Սակայն այդ լեզուն կը պարունակէ ձիւն, սառոյց, անձրեւ բառերը և տարուան երեք եղանակները՝ գարունը, ամառը, ձմեռը, բայց ոչ առունը: Այս բու-

լորէն կարելի է հետեցնել որ հնդեւրոպացիներու հայրենիքը ո՛չ սառն, ցեղալ, ոչ ալ այրեցեալ կամ տաք՝ այլ բարիստուն գոտիին մէջ կը գտնուի: Կարեոր է նշել տալ թէ ձիւն, որ անձառթ էր Միջագետքի և Եգիպտոսի մէջ, ծանօթ էր հնդեւրոպացիներուն: Զին Պարսկաստանէն Բաբելոն մտաւ 2000) տական թուականներուն Ն. Բ. և կոչուեցաւ սերբան էլ ու իսկ Եգիպտոս մտաւ Հիքսոսներու հետ: Այս պարագաները ցոյց կու տան որ մեր փնտռած շրջանէն դուրս պէտք է հանենք նաև Եգիպտոսը և Միջագետքը: Գիշի և որթատունկ չունէին հնդեւրոպացիները, որմէ կը հետեւի որ Միջերկրականին շրջանէն աւելի վեր պէտք է բարձրանանք: Արդարև հնդեւրոպացիներու հայրենիքը պէտք է փնտռենք Եւրոպայի կամ Միջին Ասիոյ շրջանին մէջ: Հաւանաբար ան եղած ըլլալ Եւրոպայի միջին մասերուն մէջ, այսինքն Ռուսաստանի հարաւային տափաստաններուն կամ աւելի հիւսիս՝ Պալմիրի ծովի արեւելեան կողմը, արդի Հիթիտիոյ սահմաններուն մէջ: Այսպէս կը մտածեն նաև մարդաբանները, որոնք Եւրոպայի մէջ երեք մարդու տիպարներ կ'ընդունին. — homo nordicus = հիւսիսային մարդը, homo alpinus = ալպան մարդը և homo mediterraneus = միջերկրականեան մարդը: Անշուշտ այս երեքէն առաջինն էր որ խօսեցաւ հնդեւրոպական լեզուն: Այդ ցեղի մարդիկ նախ իշան Ռուսաստանի տափաստանները, ապա, քանի սառնային շրջանի սառոյցը կը բարձրանար, իրենք ևս բարձրացան Պալմիրի շրջանը: Այսպէս, մարդաբաններ ուրախ են որ լեզուաբանները ձգած են արեւելեան ծագման հին կարծիքը և կ'ընդունին այժմ Եւրոպան իբրև հնդեւրոպացիներու հայրենիք:

Հնդեւրոպական ցեղերը, ժամանակ մը բնակելով իրենց նախահայրենիքին մէջ, գոյացուցած են զանազան ժամանակներուն զանազան գաղթականութիւններ: Անառնան չի յիշատակեր հոս հիթիթական խումբը՝ որմէ չորս հաւոր շատ հաւանաբար հնդեւրոպական են — հիթիթերէնը, լուիթերէնը, բալթիկերէնը և աֆհենապրական հիթիթերէնը: Հետեւաբար, այս գաղթականութիւնները կրնանք ստորաբաժնել հետեւեալ ձևով: —

- Ա. — Հիթիթական ճիւղ,  
 Բ. — Արիական ճիւղ,  
 Գ. — Թոսարական ճիւղ,  
 Դ. — Հայկական ճիւղ,  
 Ե. — Կամբոջական ճիւղ,  
 Զ. — Փոնիգիթական կամ թրակո-փոն-գիական ճիւղ,  
 Է. — Յունական ճիւղ,  
 Ը. — Լիւրիկական ճիւղ,  
 Թ. — Իտալական ճիւղ,  
 Ժ. — Պալիթիկ-սլաւական (կամ լեթթո-սլաւական) ճիւղ,  
 ԺԱ. — Գերմանական ճիւղ,  
 ԺԲ. — Կելտական ճիւղ:

Լիզուական մերձաւորութեան տեսակէտէն զրտուած, այս 12 ճիւղերը կը բաժնուին երկուքի. այսպէս՝ արիականը, հայկականը, լիւրիկականը և լեթթո-սլաւականը որոշ կէտերով իրարու կը մօտենան, մինչ յունականը, գերմանականը, կելտականը և իտալականը կը մնան իրարու հետ, այսպէս օրինակ Ս չչականի արտասանութեան և որոշ բառերու գործածութեան մէջ: Ասկէ կը հետեի որ հնդկարոպական նախալիզու հնագոյն շրջանին ալ ունէր երկու հիմնական բարբառներ՝ արեւելեան և արեւմտեան. արեւելեանը այն է՝ որմէ յառաջացած է առաջին խումբը, իսկ արեւմտեանը այն՝ որմէ յառաջացած է երկրորդ խումբը: Կարելի է տեսնել թէ հնդկարոպական գաղթականութիւններու թիւը որքա՞ն եղած է, և այդ հնագոյն ժամանակներուն որքա՞ն ժողովուրդ և լիզու կը պատկանէին նոյն լիզուախումբին: Եթէ մեզի ծանօթ են 12 ճիւղեր, պատճառ չկայ կարծիու թէ այդ է բոլորը: Կրնան եղած ըլլալ ուրիշ հնդկարոպական գաղթականութիւններ, որոնք կորսուած են առանց որեւէ հետք ձգիլու: Տակաւոր մի քանի տարիներ առաջ, երբ Միջին Ասիոյ մէջ հետազոտութիւններ և պեղումներ չէին կատարուած, ոչ մէկ բան յայտնի էր թոխարիքէնի մասին, և թոխարիքէնի և անոր մօտ ցեղակից քուշերէն լիզուի գիւտը զարմանալի գիտաւ եղաւ: Աւելի մեծ անակնկալ մը եղաւ Կամբոջէնի գիւտը Փոքր Ասիոյ մէջ, առաջին համաշխարհային պատերազմի ընթացքին, որ և բացաւ մեր առջև անցնալի գաղտնիքներու լայն գուռ մը և ընձեռնեց սպառաշիւ հա-

մար լայն հեռանկարներ: Ոչինչ այնքան սովորական է որքան հնութեան մէջ ցեղերու և լիզուներու կորուստը: Կիտերը ժամանակ մը Արեւմտեան Եւրոպայի մեծ մասին տիրացած էին և արշաւած մինչև Փոքր Ասիա, այսօր հազիւ անոնց լիզուին մնացորդները գոյութիւն ունին: Նոյնիսկ քաղաքական և մշակութային մեծագոյն զարգացման հասած ազգեր կորսուած և անհետացած են աշխարհի երեսէն. նախկին ասորիստանցիները, բաբելոնացիները, եգիպտացիները, հռովմէացիները անուետ միայն գոյութիւն ունին այսօր: Այս տեսակէտէն, ցեղակից ժողովուրդները բացառութիւն չեն կազմեր: Յունաստանի մէջ տիրապետող լիզուն նախ յոնիական յունարէնէն էր. տորիականը եկաւ և զայն ջնջեց. ապա արիկեան ռամկօրէնը՝ զօյնէն եկաւ ջնջիլու տորիականը, եւ այլն: Ուրեմն, եթէ պատմական շրջաններուն տեղի ունեցած են ազգերու և լիզուներու այսպիսի նկատելի կորուստներ, մի կրնայ ըսել թէ հնագոյն ժամանակներուն որքան ժողովուրդներ, նոյնիսկ հնդկարոպական լիզուներ որքան ուրիշ հնդկարոպացի ժողովուրդներ չեն եկած, ապա նորերու մէջ ձուլուած անհետացած:

Հնդկարոպական լիզուաբանութեան մասին Աճառեան միայն K. Brugmann-ը կը յիշատակէ — Grundriss der Vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen, Բ. հրատ., Strassburg, 1897-1916. աւելցնել նաև H. Hirt, Indogermanische Grammatik, 7 հատոր, Heidelberg, 1921-1937. A. Meillet, Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes, 8րդ հրատ., Paris, 1937. L. H. Gray, Foundations of Language, New York, 1939. A. Walde, Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen, հրատարակուած J. Pokorny-ի կողմէ, 3 հատոր, Berlin-Leipzig, 1930-1939. J. Pokorny, Indogermanisches etymologisches Wörterbuch, Bern, 1949. C. D. Buck, A Dictionary of selected Synonyms in the principal Indo-European Languages, Chicago, 1949.

ԱՆՈՒՇՈՒԱՆ ՎՐԴ. ԶԴՋԱՆԵԱՆ  
 (Շարունակելի՝ 6)